

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนที่เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชน โดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญาและอารมณ์เข้าไว้ด้วยกันจนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้น วัฒนธรรมมิได้หมายถึงเรื่องของศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น หากหมายรวมถึงรูปแบบของวิถีชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ ด้วย เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องของการสั่งสมสิ่งที่มีคุณค่าที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับ ทำให้ชาติต่าง ๆ มีคุณลักษณะเด่นแตกต่างกันออกไปตามบริบทของประเทศนั้น ๆ ประเทศไทยนับว่าเป็นประเทศที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ ทำให้เศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง และด้วยปัจจัยทางด้านศาสนาและระบอบการปกครองอันมีพระมหากษัตริย์นี้เอง ทำให้ลักษณะนิสัยและการดำเนินชีวิตของคนไทยมีความแตกต่างไปจากชนชาติอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน ลักษณะนิสัยที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย ได้แก่ การเอื้อเฟื้อ การแบ่งปัน การไม่เบียดเบียนกัน และความรักความเสรี เป็นต้น

ลักษณะนิสัยดังกล่าวสามารถพบเห็นได้ทั่วไป โดยจะสะท้อนจากการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคม ไม่เว้นแม้กระทั่งในวงการดนตรีไทย การเอื้อเฟื้อ การแบ่งปัน มีการประสานประโยชน์ซึ่งกันและกันโดยไม่ให้มีผู้ใดได้เปรียบหรือเสียเปรียบ สอดคล้องบรรเลงดนตรีไทยคือ ทางที่บรรเลงจะต้องมีความประสานกับผู้อื่นและไม่เด่นขึ้นมาจนขาดความกลมกลืน การไม่เบียดเบียนกันก็เป็นลักษณะเฉพาะอีกอย่าง การไม่เบียดเบียนกัน จะเห็นได้จาก ในการบรรเลงแต่ละครั้งจะมีการบอกกล่าวกันเสียก่อน เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ผู้บรรเลงที่ไม่ได้เพลง อีกทั้งยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีและความสามัคคีภายในวง ความรักความเสรีซึ่งถือว่าลักษณะที่มีความเด่นชัดมากที่สุดของคนในสังคมไทย จะเห็นได้จากการแต่งกาย การดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคงานศิลปะแขนงต่าง ๆ ความรักความเสรีในดนตรีไทยได้เปิดโอกาสให้ผู้บรรเลงได้ตกแต่งทำนองได้อย่างอิสระ

จะเห็นได้ว่า จากลักษณะนิสัยของคนไทยข้างต้น แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมแขนงดนตรีไทยได้อย่างดี ด้วยความที่คนไทยเป็นชนชาติที่มีความคิดสร้างสรรค์และ

สามารถประยุกต์ปรับปรุงสิ่งรอบข้างที่เข้ามาได้อย่างลงตัว วัฒนธรรมของคนไทยจึงเต็มไปด้วย การแสดงออกที่ผสมผสานความเป็นธรรมชาติและรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ไว้ในตนเองได้อย่าง กลมกลืน

ดนตรีถือเป็นมรดกที่บรรพบุรุษได้คิด สร้างสรรค์และสืบทอดต่อมาเป็นรุ่น ๆ การดนตรีมี การพัฒนาไปตามกาลเวลาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะคนในแต่ละยุค หรือแต่ละกลุ่มสังคม ต่างได้รับการเรียนรู้และมีแนวคิดที่เกิดจากสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม จารีตประเพณีที่แตกต่างกันไปตามกาลเวลา จึงมีผลทำให้การดนตรีมีความแตกต่างกันไปในทุก สังคม (ศรีศักร วัลลิโภดม 2535:2)

ดนตรีไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยที่บรรพบุรุษสร้างและสั่งสมผ่านระยะเวลา ยาวนานและมีวิวัฒนาการมาพร้อมกับคนไทยควบคู่ไปกับศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูดและพิธีกรรมทางศาสนามาเป็นเวลาช้านาน นอกจากจะแสดงถึงความ ประณีต วิจิตรพิสดารแล้ว ยังสะท้อนถึงความงามด้านจิตใจ และอารมณ์ของมนุษย์ ทั้งยังเป็น เอกลักษณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทยที่รู้จักสร้างสรรค์ดนตรีไทย วิวัฒนาการของดนตรีพัฒนาขึ้นมาตามลำดับในเรื่องต่าง ๆ ทั้งรูปแบบของบทประพันธ์ วิธีการ บรรเลง วิธีการประพันธ์เพลง รูปแบบการประสมวงดนตรีไทย องค์ความรู้จากสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดเป็น ทฤษฎีทางดนตรีขึ้นและถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ดนตรีไทยเป็นศิลปะที่มีวิวัฒนาการควบคู่มากับคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและยังคง จะพัฒนาต่อไปในอนาคต โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของคนไทยทั้งด้านการกินอยู่ เกิด ตาย เมื่อเกิดมีวิถีชีวิตอันหลากหลายเกิดขึ้นอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคน ไทย ดนตรีไทยซึ่งเข้าไปมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้เกิดความแตกต่างทั้ง ทางด้านรูปแบบของวงดนตรีและบทเพลงเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ เกิดความหลากหลายต่าง ๆ ขึ้น ในด้านวงดนตรีไทยนั้น มีการประสมวงรูปแบบต่าง ๆ มากมาย

วงปี่พาทย์ ใช้สำหรับบรรเลงได้ทั้งในพิธีกรรมทางศาสนา ประกอบการแสดงมหรสพและ เพื่อความบันเทิงโดยทั่วไป ทั้งนี้แล้วแต่การใช้งานและบทเพลงที่บรรเลงเป็นวงดนตรีที่ทั้งราชฎี และหลวง ประกอบด้วยปี่ เครื่องตีดำเนินทำนองและเครื่องจังหวะ มีหลายประเภท คือ วงปี่พาทย์ไม้แข็ง วงปี่พาทย์ไม้นวม (เครื่องห้า เครื่องคู่ เครื่องใหญ่) วงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์

วงปีพาทย์นางหงส์ วงปีพาทย์มอญ ซึ่งในแต่ละวงนั้นจะมีลักษณะการผสมเครื่องดนตรีที่แตกต่างกันออกไป (ปัญญา รุ่งเรือง , 2546 : 19)

วงมโหรี เป็นวงดนตรีสำหรับบรรเลงขับกล่อมในราชสำนักมาแต่โบราณ ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมากและใช้ได้ทั่วไป เป็นวงดนตรีที่สมบูรณ์ที่สุด ประกอบด้วยเครื่องดนตรีที่มีแหล่งกำเนิดเสียงจากวัสดุหลักทั้งสิ้นชนิด ได้แก่ ลม สาย หนัง และวัสดุที่บิดัน บรรเลงด้วยวิธีการทั้งสิ้น คือ ดีด สี ตี และเป่า (ปัญญา รุ่งเรือง , 2546 : 19) รูปแบบของวงมโหรีแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ วงมโหรีโบราณ และวงมโหรีที่นำเอาวงปีพาทย์และวงเครื่องสายมาบรรเลงรวมกัน โดยการใช้วิธีการปรับระดับเสียงของเพลงและลดขนาดเครื่องดนตรีในวงปีพาทย์ให้เล็กลงทำให้เกิดเสียงเล็กและเสียงแหลมขึ้น เกิดความกลมกลืนกับเครื่องดนตรีในวงเครื่องสาย นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มเครื่องดนตรีที่มีความสำคัญและสร้างความกลมกลืนให้กับวงอีกขึ้น คือ ซอสามสาย วงมโหรีที่ถือว่าสมบูรณ์จะต้องมีซอสามสายเป็นประธาน (ณัฐชยา ไชยศักดิ์ , 2543 : 3)

วงเครื่องสาย เป็นวงดนตรีอีกประเภทหนึ่ง ประกอบด้วยเครื่องดนตรีประเภทที่มีสาย ได้แก่ ซอด้วง ซออู้ จะเข้ และขลุ่ย โดยมีโทน รำมะนาและเครื่องกำกับจังหวะต่าง ๆ ประกอบเป็นวง วงเครื่องสายแบ่งได้เป็นหลายประเภท เช่น วงเครื่องสายไทยเครื่องเดียว วงเครื่องสายไทยเครื่องคู่ วงเครื่องสายผสม และวงเครื่องสายปี่ชวา

ในส่วนของบทเพลง หมายถึง ทำนองที่ประดิษฐ์เรียบเรียงเข้าไว้ โดยถูกต้องตามหลักดุริยางคศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย จังหวะ ประโยค วรรค ตอน และสัมผัส เช่นเดียวกับบทกวีบทหนึ่ง ๆ การแบ่งประเภทบทเพลงไทยได้มีผู้แบ่งประเภทไว้มากมายด้วยกัน สรุปได้ดังนี้ เพลงหน้าพาทย์ เพลงโหมโรง เพลงเถา เพลงเสภา เพลงตับ เพลงเกร็ด เพลงเดี่ยว เพลงเรื่อง นอกจากความหลากหลายของประเภทของบทเพลงแล้ว ยังมีความหลากหลายของทางการบรรเลงในบทเพลง ๆ หนึ่ง ๆ ด้วย เนื่องจากในวงการดนตรีไทยมีโบราณจารย์ที่มีความสามารถในการประดิษฐ์ทำนองเพลงให้มีความไพเราะและแตกต่างกันออกไป เช่น เพลงพม่าห้าท่อน มีทางของพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และทางของอาจารย์มนตรี ตราโมท

วงเครื่องสายปี่ชวา เป็นวงดนตรีชนิดหนึ่ง ที่ประสมรวมกันเข้าอย่างมีความลงตัวในทุก ๆ ด้านทั้งรูปแบบการประสมวง ระเบียบวิธีการบรรเลง เพลงและนักดนตรีผู้บรรเลง ในเรื่องการประสมวงนั้นมีเครื่องดนตรีที่ให้เสียงครบทั้งระดับเสียงสูง ระดับเสียงกลาง และระดับเสียงต่ำ

เครื่องประกอบจังหวะเหมาะสมกับเครื่องดำเนินทำนอง ระเบียบวิธีการบรรเลงและเพลงที่มีลักษณะที่ทำให้เครื่องดนตรีแต่ละเครื่องมือสามารถอดทนดำเนินทำนองของตนได้อย่างเต็มที่ เพราะมีการเปลี่ยนระดับเสียงของเครื่องดนตรีเสียใหม่ และปรับแนวการบรรเลงให้กระชับรวดเร็วขึ้น ในส่วนของเพลงก็เริ่มบรรเลงจากเพลงใหม่โรงที่ต้องออกสละหม่าซึ่งเป็นเพลงชั้นสูงของวงปี่ชวากลองแขก และกลุ่มเพลงที่นิยมบรรเลงส่วนใหญ่เป็นเพลงทางพื้น เพื่อเปิดโอกาสให้เครื่องดนตรีและเครื่องมือแปรทางดำเนินทำนองให้ผสมผสานกันไปในแนวประสานแบบแนวนอน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของดนตรีไทย ลักษณะวิธีการบรรเลงและลักษณะของเพลงดังกล่าวเป็นการกำหนดหรือบังคับกลาย ๆ ว่า ผู้ที่จะบรรเลงในวงเครื่องสายปี่ชวาจำเป็นต้องมีความรู้ ทักษะและปฏิภาณในการบรรเลงที่ดีเยี่ยม วงเครื่องสายปี่ชวาจึงเป็นเสมือนวงดนตรีชั้นสูงของ นักดนตรีในวงเครื่องสายปี่ชวาและคนกลองแขก ทั้งยังเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่สามารถผสมผสานดูดกลืนเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ มาปรุงแต่งตัวเองให้มีความงามที่หลากหลายขึ้น (พวงเพ็ญ รักทอง อ่างถึงพิชิต ชัยเสรี 2539:1)

ปกติวงเครื่องสายปี่ชวาจะใช้ทางขวาและเพียงขอบบนเป็นหลักวงในการบรรเลง สำหรับทางซ้ายจะสูงกว่าทางบรรเลงในวงเครื่องสายและวงมโหรี จึงทำให้เสียงจากการบรรเลงเจิดจ้าขึ้น การใช้กลองเพลงนั้นจะใช้ทำนองผูกผันซับซ้อนมากกว่ากลองที่ใช้ในวงเครื่องสายและวงมโหรี ด้วยเช่นกัน ไพศาล อินทวงศ์ ได้กล่าวถึงการแปรทำนองของเครื่องดนตรี ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการแสดงความสัมพันธ์ของการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีชั้นต่าง ๆ ในวงเครื่องสายปี่ชวาว่า

“หลักการแปรทำนองเพลงในวงการดนตรี

หมายถึง การแปลลูกฆ้องซึ่ง是做นองหลัก

(Melody) ไป是做นองเพลงในเครื่องดนตรี

ต่าง ๆ โดยคำนึงถึงหลักการ ดังนี้

1. ช่วงเสียงของเครื่องดนตรีชนิดนั้น ๆ

เป็นเช่นไร

2. คุณลักษณะของเสียงดนตรีนั้น ๆ เป็น

อย่างไร

3. เครื่องดนตรีชนิดนั้น ๆ มีหน้าที่อะไรในวง

(ไพศาล อินทวงศ์ , 2544:37)

วงเครื่องสายปี่ชวาใช้แบบแผนการบรรเลง ที่มีความพิเศษโดนเพลงโหมโรงที่ต้องออก
 สระหม่าแล้วลงจบด้วยการออกภาษาที่เรียกว่า เพลงเรื่องเครื่องสายปี่ชวา เพลงที่มีความเฉพาะ
 ในการนำมาบรรเลงสำหรับวงเครื่องสายปี่ชวา ได้แก่ เพลงเรื่องขมสมุทร นอกจากนี้ยังมีเพลงที่
 นิยมเล่น คือ เพลงโหมโรงราโค เพลงครวญหา เพลงชมแสงจันทร์และยังมีเพลงทางพื้นที่
 สามารถถอดการแปรทางและเพลงประเภทหน้าทับสองไม้อีกด้วย

เพลงเรื่องขมสมุทรเป็นเพลงที่มีความสำคัญมากเพลงหนึ่ง นายมนตรี ตราโมท ได้
 อธิบายประวัติเพลงเรื่องขมสมุทรไว้ว่า พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ได้มา
 จากครุฑนาค ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถชำนาญในการเป่าปี่ ครุฑนาคเป็นผู้ที่ชอบอยู่ในที่สงัด
 เล่ามาว่าบางครั้งท่านเข้าไปพำนักอยู่ในถ้ำภูเขาทอง พระยาประสานดุริยศัพท์ต้องเข้าไปขอต่อ
 เพลงถึงในถ้ำ เพลงในเรื่องขมสมุทรบางเพลงก็คร่อมจังหวะ ซึ่งตามหลักวิชาดุริยางคศิลป์ถือว่า
 ผิด แต่ครุฑนาค ผู้เป็นเจ้าของก็กำกับไว้ให้ไวอย่างนั้นและกล่าวแข่งผู้แก้ไขตัดแปลงด้วย

จะเห็นได้ว่า เพลงเรื่องขมสมุทร มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเพลงเฉพาะสำหรับวง
 เครื่องสายปี่ชวา และยังเป็นเพลงที่มีลักษณะพิเศษในเรื่องของประโยค วรรค การใช้จังหวะ
 หน้าทับที่สมควรแก่การศึกษา ด้วยเหตุปัจจัยเหล่านี้ จึงเป็นมูลเหตุพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัย
 สนใจศึกษา เรื่องความสัมพันธ์ของกระสวนทำนองของเครื่องดนตรีในวงเครื่องสายปี่ชวา
 กรณีศึกษา เพลงเรื่องขมสมุทร

วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาเพลงเรื่องขมสมุทร
2. ศึกษาและวิเคราะห์ทางฆ้องเพลงเรื่องขมสมุทร ทางพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก
 ประสานศัพท์)
3. ศึกษาและวิเคราะห์วิธีการบรรเลงและความสัมพันธ์ของกระสวนทำนองของ
 เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายในวงเครื่องสายปี่ชวา

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาเพลงเรื่องชมสมุทรา

ในการศึกษาความเป็นมาของเพลงเรื่องชมสมุทรนั้น ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ จากสถาบันต่าง ๆ เช่นหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดวิทยาลัยนาฏศิลปกรรมศิลปากร เป็นต้น

1.2 รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- รศ. พิเชิด ชัยเสรี ข้าราชการบำนาญ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- อาจารย์ปิ๊บ คงลายทอง ดุริยางคศิลป์ 7๖ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

- อาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์ ดุริยางคศิลป์ 7๖ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

2. ศึกษาและวิเคราะห์ทางซ้องเพลงเรื่องชมสมุทรา โดยแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์ดังนี้

2.1 การวิเคราะห์ลูกตก และบันไดเสียง

2.2 การวิเคราะห์รูปแบบทำนอง

2.3 การวิเคราะห์กระสวนจังหวะของทำนอง

3. ศึกษาวิเคราะห์วิธีการบรรเลงและความสัมพันธ์ของกระสวนทำนองของเครื่องดนตรีในวงเครื่องสายปี่ชวา เพลงเรื่องชมสมุทรา โดยการเก็บข้อมูลนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

3.1 รศ. พิเชิด ชัยเสรี ข้าราชการบำนาญ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้ข้อมูลเกี่ยวกับทำนองหลัก

3.2 ผศ. ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลวิธีและการบรรเลงจะเข้

3.3 อาจารย์เชวงศักดิ์ โพธิสมบัติ หัวหน้าภาควิชาดุริยางคไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ กรมศิลปากร ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลวิธีและการบรรเลงซอด้วง

3.4 อาจารย์จีระพล เพ็ชรสม ผู้อำนวยการสถานศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป
กาฬสินธุ์ กรมศิลปากร ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลวิธีและการบรรเลงซอด้

3.5 อาจารย์ปิ๊บ คงลายทอง ดุริยางคศิลป์ ป.7ว สำนักการสังคีต
กรมศิลปากร ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลวิธีและการบรรเลงปี่ชวาและขลุ่ยหลีบ

3.6 อาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์ ดุริยางคศิลป์ ป.7ว สำนักการสังคีต
กรมศิลปากร ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลวิธีและการบรรเลงกลองแขกและฉิ่ง

นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลจากแถบบันทึกเสียงของวงเครื่องสายปี่ชวาของกรม
ศิลปากร ที่บันทึกเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2518

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบประวัติความเป็นมาเพลงเรื่องขมสมุทร
2. ทราบหลักการบรรเลงและทำนองหลักเพลงเรื่องขมสมุทรของเครื่องดนตรีใน
วงเครื่องสายปี่ชวา
3. ทราบความสัมพันธ์ของกระสวนทำนองของเครื่องดนตรีในวงเครื่องสายปี่ชวา